

A szegregált roma közösségben élő emberek médiaműveltsége és a médiaműveltség oktatásának szükségessége

© Kovács Katalin

Digitális Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet, Budapest
kovacskata74@gmail.com

© Mihályi Krisztina

Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
krisztina.mihalyi@gmail.com

Amióta egyre több ország (nemcsak a legfejlettebbek) az információs társadalom részévé vált, kiemelkedően fontos lett a médiaműveltség és a kritikus médiahasználat oktatása.

Annak érdekében, hogy megfelelő tananyag készüljön a médiaoktatáshoz, szükséges az emberek médiahasználati szokásainak megértése, valamint a média hatásmechanizmusainak feltérképezése az egyes célcsoportokra vonatkozóan.

Két célcsoportot kell kiemelnünk a médiaoktatás szempontjából. Az egyik célcsoporthoz tartoznak a fiatalok, akiknek az életének szerves részét képezi a számítógép és Internet, a mobil telefon az iPod használata, így számukra egyre inkább jelentőséget kap a fenti eszközök segítségével közvetített tanulási forma, illetve kommunikáció.

A másik célcsoportot pedig a szociálisan hátrányos helyzetűek alkotják, akik az információs- és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés tekintetében is hátrányban vannak. Tanulmányunkban ez utóbbi célcsoport körében megvalósult vizsgálattal kívánunk foglalkozni.

Meg kell értenünk a hátrányos helyzetűek médiahasználati szokásaikat, valamint a médiaműveltségüket, annak érdekében, hogy támogassuk a szociális kohéziót, az oktatási egyenlőséget, az élethossziglan tartó tanuláshoz való hozzáférést, ezáltal a hátrányos helyzetűek számára a sikeres részvétel lehetőségét a társadalomban.

E távlati cél érdekében 2012 tavaszán a Türr István Képző és Kutató Központ kompetenciaméréseket (olvasási készség, számolási készség, problémamegoldó készség, és médiaműveltség) valósított meg szegregált területeken élő emberekkel. Ezen vizsgálatok között szerepelt egy kérdőív, mely a célcsoport médiaműveltségének szintjét vizsgálta. A vizsgálaton belül 96 olyan egyént kérdeztünk meg médiahasználati szokásaikról és gyakorlatukról, akik szegregált roma közösségben éltek. Ezek az emberek a magyar társadalom legszegényebb rétegeihez tartoznak: mindössze ketten rendelkeztek munkahellyel (határozott idejű szerződés alapján), a többieknek semmilyen egyéb rendszeres jövedelme nem volt a szociális segélyen kívül. A vizsgálatban résztvevők Magyarország hét különböző mélyszegénységben élő közösségeiben éltek.

Jelen tanulmány összegzi a megvalósult vizsgálat eredményeit és megpróbál általános következtetéseket levonni a mélyszegénységben élők médiaműveltségi helyzetéről. Ezen túlmenően nemzetközi kitekintés keretében, bemutatjuk az EU idevonatkozó ajánlásait a médiaoktatáshoz kapcsolódóan, valamint azt, hogy a Nemzeti Alaptanterv és a kerettanterv hogyan próbálja kezelni a médiaoktatást Magyarországon. A NAT és a kerettanterv tanulmányozása kapcsolatot teremt

mindkét korábban említett célcsoporttal abban a tekintetben, hogy a fiatalok médiaoktatásának biztosítása és a méltányosság elvének érvényesülése, azaz a hozzáférés biztosítása a hátrányos helyzetűek számára is hozzájárulhat ahhoz, hogy az információs és kommunikációs technológia kínálja lehetőségek eljussanak a társadalom minden rétegéhez.

Médiaműveltségi vizsgálat szegregált roma közösségben élő csoportok körében

A vizsgálat célja, hogy betekintést nyerjünk Magyarország legszegényebb lakosainak médiaműveltségi szintjéről. Magyarországon a lakosság több mint 12 százaléka él mélyszegénységben, és a magyarok több mint két százaléka (főleg a cigány kisebbségből) szegregált településeken.

A Türr István Képző és Kutató Központ kutatóiként, arra voltunk kíváncsiak, hogy, hogyan használják a legszegényebbek a médiumokat; a különböző csatornákon közvetített üzeneteket milyen mértékben értelmezik; valamint, hogy milyen tömegtájékoztató eszközöket használnak; illetve milyen mértékben van lehetőségük az új média eszközeihez való hozzáféréshez.

A vizsgálatban 96 felnőtt vett részt, akik hét különböző szegregált roma telepen élnek. A kiválasztott emberek megközelítőleg azonos számban vettek részt a hét telepről; a mintában 50-50 százalék volt a férfiak-nők aránya. A vizsgálatban résztvevők a 16-65 év közötti korosztályból kerültek ki.

A hét vizsgált szegregátum közül négy az ország keleti felében található: Szolnok, Motor utcai telep; Nyíregyháza, Huszár utca; Ózd, Velence telep; Ózd, Hétes telep. Nyugat-Magyarországon Baranya megyében található a vizsgálatban résztvevő további három telep: Ormánság, piskói faluközösség; Vajszló és környéke, illetve Komló, Kazinczy utca.

A szegregátumok közös jellemzője, hogy valamennyi telep korábbi lakosai jobbra szociálisan hátrányos helyzetű, de akkoriban még a helyi gyárakban, vagy termelészövetkezetben dolgozók voltak, akik a helyi foglalkoztatási lehetőségek megszűnésével veszítették el állásaikat. Mára már a második generációs munkanélküliség a jellemző. Megélhetési lehetőséget a kisebb szezonális rendszertelen munkák, valamint a sokszor eseti jellegű közmunkaprogramok jelentenek, melyeken a telepeken élők kisebb hányada tud részt venni.

A lakásokban rendszerint több generáció él együtt, az egy lakásban élők száma rendszerint 10-15 fő fölött van. A legtöbb szegregátumban a lakások önkormányzati tulajdonban vannak (Komló-Kazinczy utca, Ózd) de például az Ormánságban, Vajszlón a házak magántulajdonban vannak, nem önkormányzati bérlemények, illetve Szolnokon a Motor utcai telepen egyaránt megtalálhatóak a magántulajdonban lévő, illetve az önkormányzati lakások is. A telepen mélyszegénységben élnek az emberek: nincs víz, villany, nincs lehetőségük megfelelően táplálkozni. Be van ugyan vezetve a víz a lakásokba, de többnyire már kikötötték, mert nem tudták fizetni ott élők. Eredetileg összkomfortosak voltak a telepi lakások, de sok helyen ez már egyáltalán nem látszik.

A telepek lakosságának iskolai végzettsége alacsony, általánosan a befejezett 6. osztály jellemző, kevés a szakmával rendelkező ember, ráadásul ők sem tudnak munkához jutni. Az idősebbek között gyakoribb az analfabéták száma. A következő fejezetekben bemutatjuk a felmérésben használt kérdéseket, és a vizsgálat eredményeit.

A kérdőív felépítése és a kapott válaszok

A kérdőív 9 kérdésből állt, hogy különböző formában az alábbiakat tárja fel:

- Milyen információs csatornákat és milyen gyakorisággal használnak a célcsoport tagjai?
- Az emberek milyen mértékben vannak tisztában a modern technológia eszközeivel és azok működésével?
- Milyenek a mobil telefonálási szokásaik?
- A célcsoport mekkora hányada képes értelmezni a tömegtájékoztatói eszközökön keresztül érkező híreket?
- Milyen gyakran és milyen csatornákon keresztül kommunikálnak az emberek a barátaikkal?

Az eredményeket tematikusan és nem egyénileg értelmezzük. Amennyiben szükségesnek látszik egyes esetekben az egyéni értelmezés, kihangsúlyozzuk az adott kérdés pontos adatait.

Kommunikációs csatornák használata

Ezen a területen az egyik kérdés arra irányult, hogy milyen eszközöket részesítenek előnyben, ha azt akarják megtudni, hogy mikor lép fel a kedvenc zenekaruk, vagy, hogy mi az eredménye a legutóbbi focimeccsnek.

A leginkább előnyben részesített csatorna a TV és a rádió. 95 esetben mondták azt, hogy mindig a TV-t használják információ forrásként, ez a válaszadók 98%-a és 86-an, a válaszadók mintegy 90% jelölte meg a rádiót információforrásként. Az egymást részben átfedő adatokból arra következtethetünk, hogy a válaszadók többsége mindkét csatornát használja. A TV-t és a rádiót a nyomtatott sajtó követi: 31 válaszadó, mintegy 32% olvas rendszeresen újságot. Az internet használat nem szignifikáns – két válaszadó, mindössze két százalék jelezte, hogy rendszeresen használja az internetet információszerzésre – és senki nem jelezte, hogy erre a célra használná a mobilját.

Összesen három kérdés irányult arra, hogy felderítse, hogy a válaszadók általában milyen csatornákon keresztül tartják a kapcsolatot barátaikkal ismerőseikkel. Az alábbi eredmények születtek: nyilvános helyen találkoznak (kocsma, templom): 18 százalék; telefonon keresztül beszélnek: 20 százalék; E-mailt írnak: 0 százalék; csetelnek: 0 százalék; Facebookon vagy más közösségi hálózaton keresztül: 0 százalék; személyesen találkoznak az ő vagy a saját otthonában: 62 százalék.

Az új technológiai eszközök megértése

Két kérdés vonatkozott a kérdőívben erre a területre. z egyik, egyszerű állítások igazságát kérdezte, például „sms-t rádión keresztül lehet hallgatni”, a másik bonyolultabb kapcsolati párosításokat jelentett, például „smart phone- iPhone”; „Wifi-vezeték nélküli internet” stb.

A válaszadók jól teljesítettek az egyszerű kérdéseknél, 92 százalékuk tudta, hogy lehet rádiót hallgatni a laptopon, és csak 8 százalék gondolta azt, hogy a WIFI 3G-n keresztül működik.

Nagyobb kihívást jelentettek a bonyolultabb kérdések. A válaszadók 54 százaléka kevesebb, mint a felét találta el a pároknak, 39 százalékuk több mint a felét, de kevesebb, mint 80 százalékot, és mindössze 7 százalék volt azoknak az aránya, akik hibátlanul oldották meg a feladatot, valamennyi párt megtalálták.

A mobiltelefon funkcióinak használata

Egy kérdés foglalkozott a mobiltelefon funkcióinak a használatával. A kapott eredmények alapján a használókat öt kategóriába soroltuk a megértés elterjedése és a mobil telefonhasználat szerint: nem használók, minimális, középhaladó, haladó és haladó + felhasználók.

Az eredmények a következők voltak. Nem használók: a válaszadók 3 százaléka sosem használ mobiltelefont. Minimális használók: a válaszadók 84 százaléka tekinthető minimális használónak, arra használják a telefont, hogy telefonáljanak, sms-t küldjenek, és óra funkcióként (például: reggeli ébresztés). A válaszadók 11 százaléka sorolható a középhaladó kategóriába. Az ismereteik a telefonjukról egy fokkal kifinomultabb, mint a minimális felhasználóké, tekintettel arra, hogy a minimális felhasználók által használt funkciókon felül, használják a naptár, jegyzet funkciókat, valamint a személyes beállításokat is. A haladó felhasználók aránya a mintában mindössze 2 százalék volt, nekik van okos telefonjuk, e-mailt küldenek, zenét hallgatnak és videót néznek a telefonon. Haladó + felhasználók: alkalmazásokat használnak, például időjárás, térkép, szinkronizálás, viharjelzés szolgáltatás, mely az okos telefonhoz kapcsolható stb. A vizsgálatban nem találtunk haladó + felhasználót.

A hír/média üzenetek értelmezése

Az utolsó tartomány megkísérelte felderíteni, hogy a hátrányos helyzetű emberek milyen mértékben tudják értelmezni a hírek, vagy a média üzeneteit.

Két kérdés tartozott ehhez a területhez. Az egyiknek az volt a célja, hogy hír részleteket kapcsoljanak össze a média, különböző műfajaival (például: dokumentumfilm, hír szekció, tudományos magazin, stb). A második pedig több állítás igazságának ellenőrzését tűzte ki célul.

Abban az esetben, amikor az információt a műfajokkal kellett összekapcsolni, a válaszadók 80 százaléka tudta beazonosítani az információt. Abban a feladatban, ahol arról kellett döntenie, hogy az állítás igaz, vagy hamis azt mondhatjuk, hogy a válaszadók bizonytalanabbak voltak, és inkább a „részben igaz” állítást jelölték be, mintsem a „teljesen igazat”. Ebben az esetben nehezebb volt választani, és inkább választották egy állításról, hogy „részben igaz”, mintsem azt, hogy „hamis”.

Az eredmények összefoglalása

A vizsgálat eredményei két fontos megállapításhoz vezetnek. Az első, hogy a mélyszegénységben élő emberek alapvetően technológiai eszközök nélkül élnek, emiatt tekinthetjük őket technológiai szempontból is hátrányos helyzetűeknek. Másodsorban, a hátrányos helyzetű embereknek nehézséget okoz bármilyen típusú médium üzeneteinek értelmezése, emiatt veszélyeztetettebbek és félrevezethetőbbek a műsorok által.

Az adatokból nyilvánvaló, hogy a mélyszegénységben élő emberek alapvetően kimaradnak az információs társadalomból. Alig használják az internetet, a legegyszerűbb funkciókat használják mobiltelefonon, és képtelenek arra, hogy lépést tartsanak a technológiai fejlesztésekkel.

Ez azt is jelenti, hogy információforrásaik jóval szűkösebb, mint a nem hátrányos helyzetűeknek. A társadalomból való kizárásuknak kockázata nő azáltal, hogy IKT eszközök nélkül élnek. A már meglévő társadalmi különbségekre a digitális egyenlőtlenségek, a digitális megosztottság újabb rétegei rakódnak, elszigeteltségük ezzel fokozódik. A befogadó, tudásalapú társadalom megvalósítása érdekében szükséges lenne, hogy a kormányok vagy a társadalom minden eszközzel támogassa a hátrányos helyzetű csoportokat abban, hogy hozzáférjenek a technológiai eszközökhöz, és hogy megtanulják, értelmezni a különböző médiumokból érkező üzeneteket.

A hírek tartalmának megértésének kérdése elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy mit kell tennie a kormányoknak vagy a társadalomnak, annak érdekében, hogy megtanítsa ezeket a csoportokat a kritikus média használatra. A következő fejezetben néhány lehetséges példát hozunk a fenti kérdések megválaszolására.

Lehetőségek a hátrányos helyzetű csoportok támogatására az új média eszközein keresztül

Ebben a fejezetben felsorolunk néhány tengerentúli példát, melyek jó gyakorlatnak tekinthetőek abból a szempontból, hogy az új technológia, hogyan vezethető be a hátrányos helyzetű csoportok, vagy akár a szegregált közösségben élő emberek életébe. India egyes részein például okos telefonokat használnak írás és olvasás tanulásra. Ez a NOKIA és India egyik helyi kormányának közös kezdeményezése. Az USA-ban a „SafeLink” telefonszolgáltatás keretében szociálisan hátrányos helyzetű csoportoknak kínálnak előnyös szolgáltatási csomagot, melynek lényege, hogy nem veszítenek azzal, hogy többet költenek a feltöltő-kártyás telefonokra. Magyarországon a szegregált közösségben élők elsősorban feltöltő-kártyás telefont használnak, legtöbbjük soha nem használt előfizetéses csomagot. A magyarországi mobiltelefon piac 48 százaléka feltöltő-kártyás, amelynek az ára legalább 30 százalékkal magasabb, mint az előfizetéses telefonoké. Japánban Tsukuba város önkormányzata mobiltelefon segítségével kezelte a fukusimai atomerőmű balesetet követő helyzetet, amikor is a vezetékes kommunikációs csatornák összeomlottak. Ez megoldható volt Japánban, ahol a mobil lefedettség a világon az egyik legmagasabb. Ha Magyarországon hasonló szituáció fordulna elő, a hátrányos helyzetű csoportok valószínűleg egy lehetséges katasztrófahelyzet áldozataivá válnának.

Több internetes hírportál is beszámolt a One Laptop Per Child (OLPC) alapítvány etiópiai kísérletéről, melyben két etióp falunál kiraktak több napelemes Motorola Xoom táblagépet, és csupán az akku feltöltését tanították meg a helyi felnőtteknek. A

gyermekeknek semmilyen instrukciót nem adtak, egyszerűen csak vártak, hogy lássák mi történik. Pár hónap tablet használat után a gyerekek maguktól elkezdtek az abc-t tanulni, sőt az ötödik hónapban feltörték az Androidot, mert valahogyan rájöttek, hogy le van tiltva a tablet kamerája, és azt használni szerették volna. Ez egy kiváló példa, arra, hogy a hozzáférés milyen fejlődést indíthat el a társadalmi hátrányok ellenére.

Médiaoktatás

2007-ben az Európai Bizottság kiadott egy tanulmányt *Trendek és megközelítések a média műveltségről Európában* címmel. A tanulmány hangsúlyozza, hogy több ország gyakorlatában- például az oktatásban- úgy tekintenek erre a kérdésre, hogy átfogó módon kell foglalkozni a média műveltség témájával és ki kell nyilvánítani, hogy a fejlesztés korai szakaszának része kell legyen. A tanulmány végkövetkeztetésében öt fejlesztési területet azonosítanak a médiaműveltség területén.

A médiaoktatás és a médiaműveltség területén a tanárok képzése az egyik leghangsúlyosabb területeknek tekinthető. 2009-ben jelent meg az Európai Bizottság ajánlása egy versenyképesebb audiovizuális és tartalomipar, továbbá egy befogadó tudásalapú társadalom érdekében a digitális környezethez igazodó médiaműveltségről. Ez az ajánlás külön felhívja a figyelmet a médiaműveltség fontosságára a társadalmi kohézió és az oktatás területén.

A 2012-ben kiadott új Nemzeti Alaptantervben a fejlesztési területek között szerepel a médiatudatosságra nevelés. A jelenleg hatályos kerettantervek szerint a média tudatosság oktatása 1-8 osztályban a „vizuális kultúra” tantárgy keretében történik. 9-12 osztály között önálló választható tantárgyként jelenik meg médiaműveltség névvel és heti 1-vagy 2 órában tanítható. A tanulmány készítésekor még nem jelent meg a 2013-14-es tanévtől érvényes kerettanterv rendelet, de a tervezet szerint az óraszámok csökkenése várható nemcsak ezen a területen, hanem az informatika tantárgy oktatásában is, mely tendencia szembe menne mind az EU ajánlásaival és saját eredményeinkkel, melyek egyértelműen alátámasztják a médiaműveltség oktatásának igényét.

Összegzés és következtetések

Az információs társadalom megváltoztatta a média használati szokásokat, melynek eredményeként felértékelődött a tudatos médiafogyasztás fontossága és a médiaműveltség oktatásának támogatása.

Amellett, hogy figyelmet kell fordítanunk a médiaoktatásra, külön speciális figyelemre van szükség a hátrányos helyzetű csoportok médiaműveltségi képességeinek fejlesztés érdekében. Annak ellenére, hogy növekszik a technológiához való hozzáférés a legszegényebb területeken élők körében, elkerülhetetlen, hogy abban is segítsünk, hogy hogyan használják helyesen az új technológiai eszközöket.

A Türr István Képző és Kutató Központ szegregátumokban élő roma emberekkel végzett vizsgálata rámutat arra, hogy ezeknek az embereknek a legtöbbször nincs hozzáférése az új technológiához, vagy ha pedig van, akkor is minimális mértékben tudják hasznosítani a technológiai eszközöket.

Az OECD és az EU stratégiai célkitűzéseinek egyik alapvető eleme az e-befogadás (e-inclusion) azaz annak biztosítása, hogy az információs és kommunikációs technológia kínálta lehetőségek eljussanak a társadalom minden rétegéhez. A hátrányos helyzetű csoportok médiaműveltségére külön figyelmet kell fordítani, mert az alacsony médiaműveltség oda is vezethet, hogy kimaradnak az információs társadalomból, ezzel is mélyítve a hátrányaikat.

Annak érdekében, hogy a mélyszegénységben élő társadalmi csoportok át tudják hidalni a hátrányaiból fakadó digitális szakadékot a közoktatás és a felnőttoktatás kulcsfontosságú szerepet kell, hogy kapjon a jövőben, mert a szakadék további mélyülése rövid- és hosszú távon egyaránt tartós társadalmi és gazdasági válságot eredményez.

A felnőtt lakosság körében lefolytatott vizsgálatunk megerősítéseként javasoljuk, hogy a jövőben megvalósuló komplex felzárkózást szolgáló képzési- és foglalkoztatási programok terjedjenek ki az infokommunikációs eszközök jártasságának készség szintű elsajátítása mellett a kritikus médiahasználat oktatására is, mely egyaránt szükséges a tudatos, felelős, sikeres részvételhez a társadalomban.